

VÁCLAVA KETTNEROVÁ

VERONIKA KOLÁŘOVÁ

Matematicko-fyzikální fakulta

Univerzita Karlova

Ústav formální a aplikované lingvistiky

Praha

kettnerova@ufal.mff.cuni.cz, ORCID 0000-0001-9694-1304

kolarova@ufal.mff.cuni.cz, ORCID 0000-0001-5184-579X

VALENCE ČESKÝCH VERBÁLNÍCH JMEN
V NOMINÁLNÍCH KONSTRUKCÍCH
A VE VERBONOMINÁLNÍCH PREDIKÁTECH
S KATEGORIÁLNÍM SLOVESEM¹

VALENCY OF CZECH VERBAL NOUNS IN NOMINAL CONSTRUCTIONS
AND IN VERBONOMINAL CONSTRUCTIONS WITH LIGHT VERBS

ABSTRACT: Comparing valency behavior of the two selected types of Czech verbal nouns (ending in *-ní/-tí*), i.e. the ones denoting actions, e.g. *poučení* ‘instructing’, and the ones denoting abstract results of actions, e.g. *poučení* ‘advice’, it can be observed that they differ especially in the surface syntactic expression of their valency complementations. In nominal constructions, surface expression of valency complementations of verbal nouns denoting actions can be typically derived from valency structure of their base verbs. In contrast, verbal nouns denoting abstract results of actions often express their valency complementations on the surface in a non-systemic way. In verbonominal constructions, the syntactic center of which is a light verb, verbal nouns denoting actions systematically employ their participant Agent (in a broad sense) on the surface as the subject provided by the light verb. Contrary to that, verbal nouns denoting abstract results of actions can often express more

¹ Tento příspěvek vznikl za podpory projektu Grantové agentury ČR s názvem „Valence neslovesných predikátů“ (GA19-16633S) a projektu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR „Digitální výzkumná infrastruktura pro jazykové technologie, umění a humanitní vědy“ LINDAT/CLARIAH-CZ (LM2018101); tato studie využívá jazykové zdroje a nástroje vyvinuté, uchovávané a distribuované v rámci druhého uvedeného projektu.

semantic participants on the surface as verbal modifications, and the choice of light verbs can change the perspective from which the situations denoted by these verbal nouns are viewed.

KEYWORDS: stem nominals light verb constructions, actions, abstract results of actions

KLÍČOVÁ SLOVA: kmenové deriváty verbonominální predikáty s kategoriálním slovesem, událost, abstraktní výsledek děje

SŁOWA KLUCZOWE: derywaty nominalne z konektywami werbo-nominalne predykaty z czasownikiem kategorialnym, zdarzenie, abstrakcyjny rezultat akcji

1. Úvod

Verbální jména, někdy označovaná jako substantiva na *-n(i)/-t(i)*, typicky vyjadřují události (1a) a (2a), avšak mohou označovat i abstraktní výsledek děje (2c), substanci (2e) nebo kvantitu, zejm. tzv. kontejnery (1c)². Verbální jména prvních dvou významů tvoří jak nominální konstrukce, tak v některých případech konstrukce verbonominální, jejichž syntaktickým jádrem je kategoriální sloveso, srov. dvojice příkladů (1a-b) a (2c-d)³. V tomto příspěvku se zaměříme právě na verbální jména označující události a abstraktní výsledky děje a budeme je zkoumat z hlediska uplatnění jejich valenční struktury v nominálních konstrukcích a ve verbonominálních konstrukcích s kategoriálním slovesem.

- (1) a. balení dárků rodiči
 - b. Společnost provádí balení zboží do kontejnerů.
 - c. poloprázdné balení léků
- (2) a. příležitost pro potěšení bližních živým dárkem
 - b. *využil příležitost provést/uskutečnit/vykonat potěšení svých bližních živým dárkem
 - c. jejich potěšení ze hry bylo dobře znát
 - d. Děti mají potěšení ze hry.
 - e. sladké potěšení jménem Fidorka

² K základním sémantickým kategoriím patří dále např. vlastnost nebo okolnost, viz Čermák (2011, s. 227). Např. ve slovníku NomVallex I. (Kolářová et al. 2020), který obsahuje celkem 159 lexémů verbálních jmen zahrnujících celkem 322 lexikálních jednotek, vyjadřuje 253 jednotek (78,6 %) událost, 51 jednotek (15,8 %) abstraktní výsledek děje, 11 jednotek (3,4 %) substanci a pouze 1 jednotka (0,3 %) označuje kontejner (zbývající šest jednotek má spíše smíšené sémantické vlastnosti).

³ Radimský (2010, s. 137) zužuje okruh verbálních jmen vyskytujících se ve verbonominálních konstrukcích s tzv. generickými kategoriálními slovesy typu *provádět^{impf}/provést^{pf}* na jména odvozená od akčních sloves, srov. příklady (1a-b) s příklady (2a-b).

U verbálních jmen se mezi kořenem a sufixem *-n(i)/-t(i)* nachází kmenotvorný sufix nesoucí vidovou charakteristiku (viz např. sufix *-á-* ve jménu *namít-á-n-í^{impf}* a *-nu-* u jména *namít-nu-t-í^{pf}*; odtud též označení *kmenové deriváty*). Deverbální jména vyjadřující události nebo abstraktní výsledky děje však mohou být tvořena i dalšími sufixy, včetně sufixu nulového, které se připojují přímo ke kořeni slovesa (např. *námít-ka*, *návrh-0*; odtud též označení *kořenové deriváty*), a tato jména tak informaci o vidu nenesou. Na rozdíl od kmenových derivátů tato jména vyjadřují častěji abstraktní výsledky děje než události⁴. Zatímco jejich zapojení do konstrukcí s kategoriálním slovesem byla již věnována nemalá pozornost (Radimský 2010; Macháčková 1983; Kettnerová et al. 2018), výskyt verbálních jmen v konstrukcích s kategoriálním slovesem byl v uvedených pracích zkoumán spíše okrajově; Radimský (2010, s. 63–70) na korpusových datech například dokládá, že v konstrukcích s kategoriálním slovesem převažují dokonavá verbální substantiva (konkrétně jména zakončená na *-ení*) nad nedokonavými (zakončenými na *-ování*). Verbonominální konstrukce s verbálními jmény však vyžadují detailnější zkoumání, a to zejména s ohledem na utváření jejich syntaktické struktury.

Problematiku valence verbálních substantiv zpracováváme v teoretickém rámci Funkčního generativního popisu (nadále FGP), viz Panevová (1980; 2002) a Panevová et al. (2014); opíráme se o korpusový materiál řady SYN Českého národního korpusu (Křen et al. 2019). Valenci zachycujeme v podobě valenčního rámce, jímž rozumíme zápis, v němž je pro každé valenční doplnění daného řídicího slova (v tomto případě substantiva nebo kategoriálního slovesa) vyhrazena právě jedna pozice; tato pozice je označena tzv. funktorem, vyjadřujícím syntakticko-sémantický vztah daného valenčního doplnění k řídicímu substantivu či kategoriálnímu slovesu. Ve valenčním rámci sloves je u každého doplnění vyznačena jeho obligatornost; u jmen obligatornost doplnění nebyla ověřována, proto ji nevyznačujeme. Počet, typ a případně obligatornost valenčních doplnění odrážejí hloubkověsyntaktické rysy sloves a jmen. Jejich povrchověsyntaktické vlastnosti jsou ve valenčních rámcích zachyceny pomocí morfematických forem, které popisují povrchové vyjádření valenčních doplnění. Do valenčních rámců zkoumaných sloves a substantiv zapisujeme aktanty Konatel (ACT), Patiens (PAT), Adresát (ADDR), Efekt (EFF) a Původ (ORIG), např. *instruktorovo.ACT poučení řidiče.ADDR o bezpečnosti.PAT práce, poučení se z chyb.ORIG, kontrolování nabídek.PAT, zda splňují.EFF veškeré náležitosti*, a dále obligatorní volná doplnění⁵, např. směrové určení „odkud“

⁴ Např. ve slovníku *NomVallex I.*, který obsahuje celkem 89 lexémů kořenových derivátů zahrnujících celkem 183 lexikálních jednotek, vyjadřuje 118 jednotek (64,5 %) abstraktní výsledek děje a pouze 8 jednotek (4,4 %) událost; k dalším významům kořenových derivátů viz Kolářová et al. (2020, s. 56).

⁵ Na rozdíl od aktantů, jejichž povrchové vyjádření je dáno rekcí, nejsou morfematické formy volných doplnění ve valenčních rámcích uváděny, jelikož je lze vyvodit ze sémantiky doplnění.

(DIR1) v konstrukci *vypovědět občana.PAT z území.DIR1 státu*⁶. Slovesné valenční rámce uvedené v tomto článku vycházejí z valenčního slovníku VALLEX⁷ (Lopatková et al. 2016), substantivní valenční rámce ze slovníku NomVallex⁸ (Kolářová et al. 2020), jsou-li daná slovesa a jména ve slovnících obsažena.

2. Valence verbálních substantiv v nominálních konstrukcích

Valence verbálních substantiv je dána především tím, zda dané substantivum označuje událost (děj nebo stav), abstraktní výsledek děje, substanci nebo kvantitu (Dvořák 2016; Kolářová et al. 2020). Událost (odd. 2.1) a abstraktní výsledek děje (odd. 2.2) jsou velmi blízké významy, jejichž rozlišení u verbálních jmen nemusí být v některých kontextech jednoznačné; v hraničních případech se při jejich rozlišení řídíme charakteristickými morfosyntaktickými vlastnostmi (Kolářová et al. 2020, s. 76–88), které byly pro jména označující událost detailně popsány v pracích navazujících na transformačně-generativní gramatiku (např. Veselovská 2001; Dvořák 2016; Karlík 2019).

2.1. Verbální jména označující událost

Označují-li verbální jména událost, uchovávají si některé verbální morfosyntaktické vlastnosti, zejména vyjadřují vid (např. *poučování^{impf}/poučení^{pf} řidiče o bezpečnosti práce*). Součástí jejich lemmatu může být – stejně jako u sloves – klitické reflexivum *se* nebo *si* (např. *poučování se^{impf}/poučení se^{pf} z chyb, přesvědčování se^{impf}/přesvědčení se^{pf} o jeho kvalitách, uvědomování si^{impf}/uvědomění si^{pf} svých povinností*)⁹. O slovesném charakteru verbálních jmen daného typu svědčí i jejich syntaktické chování: tato jména totiž se svými základovými slovesy sdílejí hloubkovou syntaktickou strukturu, tedy vyznačují se stejným počtem valenčních doplnění a stejnými funktory, srov. valenční rámec slovesa *poučovat^{impf}/poučit^{pf}* (3a) a valenční rámec verbálního substantiva *poučování^{impf}/poučení^{pf}* (3b)¹⁰. Mění se pouze adnominální morfemtické formy některých valenčních doplnění, tedy povrchové vyjádření zasažených doplnění. Změny těchto forem jsou převážně systémové: tyto adnominální formy mají původ ve formách odpovídajících valenčních doplnění základových sloves příslušných substantiv, a lze je tak na

⁶ U kvantitativních substantiv přichází v úvahu též aktant Material (MAT), např. *balení léků.MAT*, viz výše příklad (1c).

⁷ <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/3.5/>

⁸ <https://ufal.mff.cuni.cz/nomvallex>

⁹ Viz např. Veselovská 2001, s. 23.

¹⁰ Vidové protějšky tvořené sufixálně sdílejí valenční strukturu, proto jsou ve slovnících VALLEX i NomVallex zpracovány v rámci jediného lexému, a to jak u sloves, např. *poučovat^{impf}/poučit^{pf}*, tak u verbálních jmen označujících událost, např. *poučování^{impf}/poučení^{pf}*.

základě formálních pravidel z těchto forem odvodit. K typickým systémovým změnám patří změna nominativní a akuzativní vazby ve vazbu genitivní nebo posesivní v (4a-c), u substantiv odvozených od tranzitivních sloves případně změna nominativní vazby ve vazbu instrumentálovou v (4c). Ostatní morfemtické formy (zejména bezpředložkový genitiv, dativ a instrumentál, předložkové pády, infinitiv a vedlejší věta) zůstávají zpravidla beze změny, srov. předložkovou skupinu *o+lokál* v (4a-c), blíže viz Kolářová et al. (2020).

- (3) a. *poučovat*^{impf}/*poučit*^{pf}: ACT₁^{obl} ADDR₄^{obl} PAT_{o+6,aby,af,zda,že,cont}^{obl}
 b. *poučování*^{impf}/*poučení*^{pf} (událost): ACT_{2,7,pos,od+2} ADDR_{2,pos} PAT_{o+6,aby,af,zda,že,cont}
- (4) a. instruktor_{ACT-nom} poučoval/poučil řidiče_{ADDR-acc} o bezpečnosti_{PAT-o+loc} práce
 b. instruktorovo_{ACT-pos} poučování/poučení řidiče_{ADDR-gen} o bezpečnosti_{PAT-o+loc} práce
 c. řidičovo_{ADDR-pos} poučování/poučení instruktorem_{ACT-instr} o bezpečnosti_{PAT-o+loc} práce

2.2. Verbální jména označující abstraktní výsledek děje

Při označení abstraktního výsledku děje verbální jména postrádají typicky verbální morfosyntaktické vlastnosti. Ztrácejí vidový význam (jejich morfologický vztah k perfektivnímu nebo imperfektivnímu základovému slovesu je pouze formální, srov. *něčí náboženské přesvědčení* odvozené od perfektivního slovesa). Oproti verbálním jménům ve významu události, která bývají obvykle odvozena od obou vidových protějšků příslušných základových sloves, např. *poučování*^{impf}/*poučení*^{pf} *řidiče o bezpečnosti práce*, se derivátem označujícím abstraktní výsledek děje stává většinou pouze jeden člen vidové dvojice, a to výrazně častěji substantivum odvozené od perfektivního slovesa, srov. *poučení*^{pf} *řidiči* vs. **poučování*^{impf} *řidiči*, *potěšení*^{pf} *ze hry* vs. **potěšování*^{impf} *ze hry* nebo *opatření*^{pf} *k nápravě* vs. **opatřování*^{impf} *k nápravě*. Substantivum odvozené od imperfektiva nabývá významu abstraktního výsledku děje jen okrajově, srov. abstraktní výsledek děje *cítění pro estetiku* vs. událost *cítění určité vůně*. Vzhledem ke ztrátě dějového významu dále nemůže být součástí lemmatu substantiv daného typu klitické reflexivum *se* nebo *si*, např. **něčí náboženské přesvědčení se*, **něčí národní uvědomění si*.

Substantiva označující abstraktní výsledek děje si uchovávají slovesný charakter valenčních doplnění, většinou zachovávají i jejich počet, srov. valenční rámec substantiva *poučení* s významem abstraktního výsledku děje v (5) s rámcem základového slovesa v (3a) výše. Avšak u některých substantiv tohoto významu dochází ke změně počtu valenčních doplnění, srov. valenční rámce substantiva *pomyšlení* ve významu události v (7b) a ve významu abstraktního výsledku děje v (7c), exemplifikované po řadě příklady (7d) a (7e), s rámcem jejich základového slovesa v (7a). V případě substantiv vyjadřujících abstraktní výsledek děje tak

– oproti těm, která mají význam události – pozorujeme i možné změny v hloubkové struktuře.

Na rozdíl od jmen označujících událost využívají substantiva označující abstraktní výsledky děje pro povrchové vyjádření svých valenčních doplnění vedle systémových forem i formy nesystémové, které nemají oporu ve valenci základového slovesa; např. v (6a) a (6b) jsou předložková skupina *o+lokál* a obsahová věta pro vyjádření PAT spolu s genitivním vyjádřením ACT systémovými formami, zatímco dativní a předložkové vyjádření ADDR jsou formami nesystémovými, jelikož nemají oporu ve formách ADDR základového slovesa, srov. výše adverbální akuzativní formu ADDR v (3a)¹¹.

- (5) *poučení* (abstraktní výsledek děje): ACT_{2, pos, od+2} ADDR_{3, pro+4}
 PAT_{o+6, inf, aby, af, zda, že, cont}
- (6) a. neobsahuje poučení řidiči_{ADDR-dat} o bezpečnosti_{PAT-o+loc} práce
 b. jako poučení zkušeného hráče_{ACT-gen} pro devatenáctiletého kluka_{ADDR-pro+acc}
 ať si na takové věci dá_{PAT-at} pozor (SYNv8)
- (7) a. *pomýšlet (si)*^{impf}/*pomyslet/pomyslit (si)*^{pf}: ACT₁^{obl} PAT_{na+4, že, cont}^{obl}
 b. *pomýšlení*^{impf}/*pomyšlení*^{pf} (událost): ACT_{2, pos} PAT_{na+4, že, cont}
 c. *pomyšlení* (abstraktní výsledek děje): ACT_{2, pos}
 d. jeho_{ACT-pos} pomyšlení na to, co bude_{PAT-cont} dál
 e. je to nad naše_{ACT-pos} pomyšlení (přání, představa)

3. Valence verbálních jmen ve verbonominálních konstrukcích s kategoriálním slovesem

Kromě nominálních konstrukcí, diskutovaných v odd. 2, vytvářejí verbální jména označující události a abstraktní výsledky děje i konstrukce s kategoriálními slovesy. V takovém případě verbální jméno selektuje určité sloveso a vytváří s ním víceslovnou lexikální jednotku, kterou nadále označujeme jako verbonominální predikát s kategoriálním slovesem¹². Sémantickým jádrem těchto predikátů je verbální jméno, které se stává přímým či nepřímým objektem nebo subjektem

¹¹ Nesystémové formy valenčních doplnění u jmen označujících abstraktní výsledky děje byly v NomVallexu I. doloženy u substantiv ze sémantických tříd Communication (např. *poučení řidiči*), Mental Action (např. *cítění pro estetiku*) a Psych State (např. *potěšení ze hry*), avšak ukázalo se, že nejsou vyloučené ani u dalších sémantických tříd, jako je Contact (např. *Hudba jako pohlazení budoucím maminkám*) nebo Providing (např. *opatření k nápravě*), k tomu viz Kolářová et al. (2020, s. 95).

¹² Ve FGP se užívá též označení komplexní predikát, jelikož sémantickým jádrem těchto predikátů nemusí být jen jméno (např. *dát najevo, vzít zpět*). Vzhledem k zúžení jazykového materiálu na verbální jména zde budeme nadále využívat označení verbonominální predikát a verbonominální

jím selektovaného kategoriálního slovesa. Kategoriální slovesa jsou ve verbonominálních predikátech s verbálními jmény do vysoké míry sémanticky vyprázdněná, a lze je tak obvykle vypouštět tzv. redukčním testem, viz Radimský (2010). Sémantický status kategoriálních sloves je ovšem předmětem živých debat: jedni tato slovesa považují za sémanticky vyprázdněná (Jespersen 1965; Gross 1981; Cattell 1984; Grimshaw, Mester 1988), zatímco druzí jim určitou sémantickou roli připisují (Butt 2010; Apresjan 2009; Bosque 2001; Jezek 2011); podstatnou roli zde často sehrává především vymezení sémantiky a hloubkové syntaxe v teoretických rámcích, z nichž autoři vycházejí. Ze syntaktického hlediska kategoriální sloveso v rámci verbonominálních predikátů poskytuje svou valenční strukturu, skrz niž se v povrchové struktuře věty uplatňují některé ze sémantických participantů verbálního jména¹³.

Základní definice verbonominálních predikátů s kategoriálním slovesem v rámci FGP byla zpracována na základě predikátů, u nichž jméno obsazuje pozici přímého objektu slovesa, viz Kettnerová et al. (2018)¹⁴. Tato definice počítá s rozlišením jednotek tří různých plánů: sémantických participantů (jako jednotek sémantického plánu), valenčních doplnění (jako jednotek hloubkové syntaxe) a větných členů (jako jednotek povrchové syntaxe)¹⁵. Tuto definici mírně modifikujeme tak, aby vyhovovala i verbonominálním predikátům, u nichž jméno obsazuje i jinou povrchovou pozici nežli přímý objekt. Za verbonominální predikáty s kategoriálním slovesem zde považujeme takové souvísyky slovesa a jména, které splňují následující podmínky:

- jméno je valenčním doplněním slovesa,
- sloveso nemá sémantické participanty¹⁶,

konstrukce s kategoriálním slovesem, viz též Radimský (2010). V české jazykovědě se dále užívá také termín analytický predikát (Macháčková 1979; Daneš et al. 1987; Radimský 2017).

¹³ Povahovějové vlastnosti verbonominálních predikátů zde necháváme stranou. Upozorníme zde pouze, že ve verbonominálních predikátech s verbálními jmény označujícími událost dochází ke spojení dvou vidových charakteristik, a to vidové hodnoty kategoriálního slovesa a verbálního jména (např. *provádět^{impf} zaměřování^{impf}*, *provádět^{impf} zaměřen^{pf}*, *provést^{pf} zaměřování^{impf}*, *provést^{pf} zaměřen^{pf}*). V případě verbonominálních predikátů, u nichž verbální jméno vyjadřuje abstraktní výsledek děje, k takovému spojení nedochází, jelikož je v nich nositelem vidu pouze kategoriální sloveso (např. *dostávat^{impf}/dostat^{pf} ocenění/*oceňování*, *učinit^{pf} opatření/*opatřování*). Viz odd. 2.

¹⁴ Mimo rámec FGP byla problematika syntaktického chování verbonominálních predikátů v češtině nejdetaileji popsána Macháčkovou (1979; 1983) a nověji Radimským (2010).

¹⁵ Zatímco inventář valenčních doplnění a větných členů je v rámci FGP stanoven, sémantické participanty, které odrážejí lexikálněsémantické rysy a které nemají oporu v jazykově strukturovaném významu, dosud vymezeny nebyly. Zde je popisujeme pomocí sémantických rolí, které čerpáme ze zdroje CzeEngClass lexicon (Urešová et al. 2019).

¹⁶ Skutečnost, že kategoriálním slovesům nepřipisujeme sémantické participanty, je v souladu s pozorováním, že daná slovesa mají pouze jazykově strukturovanou část významu (odpovídající

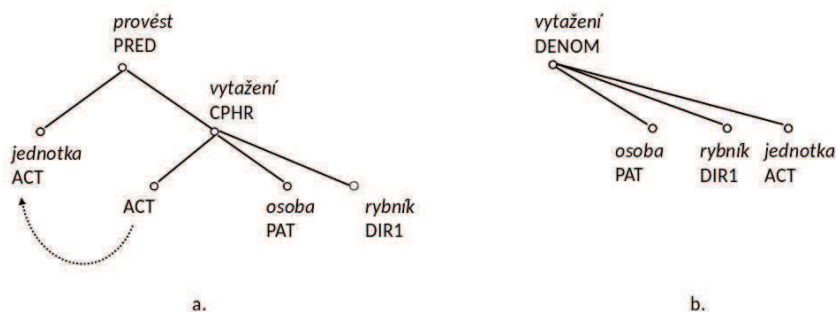
- má-li sloveso další valenční doplnění, jsou tato doplnění sémanticky saturována sémantickými participanty jména skrz koreferenci s valenčními doplněními jména,
- ty sémantické participanty jména, které sémanticky saturují obligatorní valenční doplnění slovesa, jsou povrchověsyntakticky strukturovány v povrchových pozicích slovesa; ty, které saturují fakultativní valenční doplnění slovesa, mohou být strukturovány buď v pozicích slovesa, nebo jména.

Jak pro verbální jména s významem události, tak pro verbální jména s významem abstraktního výsledku děje platí, že zatímco jejich hloubkověsyntaktická struktura je v rámci verbonominálních predikátů totožná s jejich hloubkovou syntaktickou strukturou v nominálních konstrukcích, jejich povrchověsyntaktická struktura se liší. Např. hloubkověsyntaktickou strukturu verbonominálního predikátu *provést vytažení* tvoří valenční doplnění obsažená ve valenčním rámci verbálního jména *vytažení* (8a), ACT, PAT a DIR1, sémanticky specifikovaná po řadě jako Agent, Theme a Source, a dále doplnění z valenčního rámce kategoriálního slovesa *provést* (8b), tedy sémanticky nespecifikovaný ACT a valenční doplnění rezervované pro verbální jméno, které je v souladu s FGP vyznačeno funktorem CPHR (Compound PHRaseme). Počet a typ valenčních doplnění verbálního jména *vytažení* je v rámci verbonominální konstrukce stejný jako v rámci nominální konstrukce, srov. zjednodušenou hloubkověsyntaktickou strukturu verbonominální konstrukce (9a), zachycenou na obr. 1a, s nominální konstrukcí (9b), zachycenou na obr. 1b.

- (8) a. *vytahování*^{impf}/*vytažení*^{pf}: ACT_{2,7,pos} PAT_{2,pos} DIR1
 b. *prováděti*^{impf}/*provést*^{pf}: ACT₁^{obl} CPHR₄^{obl}
- (9) a. Jednotka_{ACT-v-nom} provedla vytažení_{CPHR-v-acc} utonulé osoby_{PAT-n-gen}
 z rybníka_{DIR1-n-z+gen} na žádost policie. (SYN2015)¹⁷
 b. vytažení utonulé osoby_{PAT-n-gen} z rybníka_{DIR1-n-z+gen} jednotkou_{ACT-n-instr}

hloubkověsyntaktickým rysům), nikoli individuální lexikálněsémantické rysy, srov. též Alonso Ramos (2007). Jedinou výjimku, kdy je kategoriální sloveso vybaveno sémantickým participantem, představují kategoriální slovesa s kauzativním významem, u nichž je jedno z valenčních doplnění sémanticky specifikováno jako Kauzátor (např. Konatel slovesa *dávat* ve větě s verbonominálním predikátem *dávat naději*: *Slibná forma*_{ACT} *dává Šromové naději na US Open ...* (SYNv4)); případná další valenční doplnění těchto sloves ovšem zůstávají sémanticky nespecifikovaná. Tyto případy zde necháváme stranou.

¹⁷ Indexy v a n rozlišují mezi verbálními a nominálními doplněními.

Obrázek 1. Zjednodušený závislostní strom verbonominální konstrukce (9a) (strom a. vlevo) a nominální konstrukce (9b) (strom b. vpravo); koreference verbálních a nominálních valenčních doplňků je vyznačena šipkou směřující od povrchově nevyjádřeného valenčního doplňku k doplňku povrchově vyjádřenému

Ta valenční doplňky jména, která skrz koreferenci sémanticky saturují valenční doplňky kategoriálního slovesa, typicky podléhají systematickému povrchovému vypuštění. Elipsa těchto doplňků jména v důsledku vede k tomu, že každý sémantický participant daný jménem je v povrchové struktuře verbonominálního predikátu s kategoriálním slovesem realizován právě jednou, stejně jako je tomu v syntaktických strukturách predikativních sloves¹⁸. Shrňme zde principy utváření povrchovésyntaktické struktury verbonominálních predikátů s kategoriálním slovesem, odrážející v některých bodech výše uvedené definiční vlastnosti daných konstrukcí (Kettnerová et al. 2018):

1. verbální jméno je vyjádřeno v jedné z povrchovésyntaktických pozic kategoriálního slovesa;
2. ty sémantické participanty verbálního jména, které skrz koreferenci sémanticky saturují valenční doplňky slovesa, jsou vyjádřeny v závislosti na obligatornosti slovesného doplňku:
 - 2.1. je-li dané slovesné doplňky obligatorní, pak je sémantický participant jména na povrchu vyjádřen v povrchovésyntaktické pozici dané příslušným valenčním doplňkem slovesa;
 - 2.2. je-li dané slovesné doplňky fakultativní, pak je sémantický participant jména na povrchu vyjádřen buď v povrchovésyntaktické pozici dané valenčním doplňkem slovesa, nebo v povrchovésyntaktické pozici dané valenčním doplňkem jména;
3. ty sémantické participanty jména, které korespondují pouze s valenčními doplňky jména, jsou vyjádřeny v příslušných povrchovésyntaktických pozicích jména.

¹⁸ Řídké výjimky, kdy je na povrchu vyjádřen jak ACT slovesa, tak ACT jména, zde necháváme stranou (např. *Petr_{ACT-v} mu dal svůj_{ACT-n} slib*).

Např. v rámci verbonominálního predikátu *provést vytažení* je verbální jméno *vytažení* vyjádřeno jako objekt slovesa *provést* (princip 1 výše). Toto verbální jméno charakterizují tři sémantické participanty Agent, Theme a Source, které jak v nominálních, tak ve verbonominálních konstrukcích s kategoriálním slovesem korespondují se jmenným ACT, PAT a DIR1. V rámci verbonominálního predikátu *provést vytažení* sémanticky nespécifikovaný ACT kategoriálního slovesa *provést* koreferuje s ACT jména, a získává tak skrz koreferenci totožnou sémantickou specifikaci: jak jmenný ACT, tak slovesný ACT odkazují k participantu Agent. Jelikož je ACT kategoriálního slovesa obligatorní, Agent se na povrchu realizuje nominativem, tedy v subjektu (viz princip 2.1 výše), jak je pro ACT slovesa určeno ve valenčním rámci slovesa *provést* (8b), viz povrchová struktura věty (9a) výše. Theme a Source, jako participanty, které korespondují pouze s valenčními doplněními jména, jsou na povrchu vyjádřeny jako adnominální atributy (princip 3 výše), jak určují ve valenčním rámci jména morfematically formy pro doplnění PAT a DIR1, viz valenční rámec (8a) a realizace těchto doplnění v příkladu (9a)¹⁹.

Verbonominální predikáty, u nichž je verbální jméno vyjádřeno v objektových pozicích (odd. 3.1), se v povrchovém elidování valenčních doplnění jména systematicky liší od predikátů, v nichž verbální jméno obsazuje subjektovou pozici (odd. 3.2). Tyto rozdíly vyplývají z podoby valenčních rámců kategoriálních sloves selektovaných verbálními jmény.

3.1. Verbální jména v objektových pozicích

3.1.1. Význam události

Verbální jména s významem události se v pozici přímého objektu objevují zejména u kategoriálních sloves *činit*^{impf}, *dělat*^{impf}, *konat*^{impf}, *podnikat*^{impf}/*podniknout*^{pf}, *provádět*^{impf}/*provést*^{pf}, *provozovat*^{impf}, *učinit*^{pf}, *udělat*^{pf}, *uskutečňovat*^{impf}/*uskutečnit*^{pf}, *vykonávat*^{impf}/*vykonat*^{pf}.²⁰ Příkladem kategoriálního slovesa, u něž se verbální

¹⁹ Princip 2.2 demonstrujeme v oddíle 3.1.2.

²⁰ Radimský (2010) uvádí obdobný seznam sloves, která se pojí se jmény s procesuálním významem, zde označovanými jako jména ve významu události. Korpusová sonda však ukazuje, že míra souvškytu daných sloves s uvedenými jmény je různá. V korpusu SYN2015 jsme na základě dotazu [lemma=“...&tag=“V.*“], na jehož výsledek byl uplatněn pozitivní filtr 0, +1 [tag=“N...4.*“&lemma=“*ní|tí“], vyhledaly v nejbližším pravém kontextu sloves jméno končící na *-ní/-tí*. Následná manuální analýza získaných výskytů slovesa a jmen ukázala, že nejvyšší míru souvškytu jmen s významem události vykazují kategoriální slovesa *provádět* (97 % výskytů; např. *provádět dobíjení, střídání, testování*) a *provést* (téměř 91 %; např. *provést ohledání, zajištění, zateplení*), nejmenší *provozovat* (0,4 %; např. *provozovat chlazení*) a *vykonávat* (0,1 %; např. *vykonávat sčítání*). Nižší míra souvškytu sloves s verbálními jmény daného významu svědčí pro to, že sloveso má též predikativní funkce (např. *provozovat zařízení, vykonávat nařízení, opatření*).

jméno označující událost vyskytuje v nepřímém objektu, je sloveso *věnovat se*^{impf}. Tato slovesa mají ve svém valenčním rámci kromě valenční pozice CPHR, rezervované pro verbální jméno vyjádřené bezpředložkovým akuzativem nebo dativem, nominativního Konatele (ACT). ACT jako sémanticky nesaturované valenční doplnění kategoriálního slovesa získává svou sémantickou specifikaci až v rámci verbonominálního predikátu skrz koreferenci s některým z valenčních doplnění verbálního jména. V případě těchto predikátů pozorujeme systematickou koreferenci verbálního ACT se jmenným ACT. Např. selektuje-li verbální jméno s významem události *doznání (se)* kategoriální sloveso *učinit*, pak sémanticky nespecifikovaný ACT slovesa vstupuje do koreference s ACT jména, viz valenční rámce jména v (10a) a slovesa v (10b). Protože ACT kategoriálního slovesa představuje obligatorní valenční doplnění, je z koreferující dvojice slovesný ACT a nominální ACT na povrchu vyjádřen právě slovesný ACT (princip 2.1, odd. 3), zatímco ACT verbálního jména je z povrchu vypuštěn, viz verbonominální konstrukce (11a); srov. též s nominální konstrukcí (11b).

Povrchověsyntaktické vyjádření participantu korespondujícího se jmenným ACT v pozici subjektu, dané Konatelem kategoriálního slovesa, je charakteristické pro verbonominální predikáty, v nichž pozici přímého nebo nepřímého objektu slovesa obsazuje verbální jméno s významem události; viz příklady (11a) a (9a) výše, dokládající verbální jméno daného typu v pozici přímého objektu, a dále příklad (13a), v němž jméno obsazuje nepřímý objekt; k tomuto příkladu dále viz též valenční rámec jména (12a) a slovesa (12b) a nominální konstrukci (13b).

- (10) a. *doznávání (se)*^{impf}/*doznání (se)*^{pf} (událost): ACT_{2,pos} ADDR₃ PAT_{k+3,zda,že,cont}
 b. *učinit*^{pf}: ACT₁^{obl} CPHR₄^{obl}
- (11) a. Bývalý manžel_{ACT-v-nom} Hardingové nakonec učinil doznání_{CPHR-v-acc'} že šlo_{PAT-n-že} o připravené spiknutí. (SYN2006pub)
 b. doznání bývalého manžela_{ACT-n-gen} Hardingové, že šlo_{PAT-n-že} o připravené spiknutí, všechny překvapilo
- (12) a. *vystavování*^{impf}/*vystavení*^{pf}: ACT_{2,7,pos} PAT_{2,pos}
 b. *věnovat se*^{impf}: ACT₁^{obl} CPHR₃^{obl}
- (13) a. Klub_{ACT-v-nom} se už tehdy věnoval vystavování_{CPHR-v-dat} aut_{PAT-n-gen}. (SYN2015)
 b. vystavování aut_{PAT-n-gen} klubem_{ACT-n-instr}

3.1.2. Význam abstraktního výsledku děje

Verbální jména vyjadřující abstraktní výsledek děje selektují širší okruh kategoriálních sloves, typických zejména pro spojení s kořenovými deriváty v daném významu: např. *dávat^{impf}/dát^{pf}*, *mít^{impf}*, *nacházet^{impf}/najít^{pf}*, *navazovat^{impf}/navázat^{pf}*, *přijímat^{impf}/přijmout^{pf}*, *podávat^{impf}/podat^{pf}*, *přinášet^{impf}/přinést^{pf}*, *sbírat^{impf}/sebrat^{pf}*, *udělovat^{impf}/udílet^{impf}/udělit^{pf}*, *vznášet^{impf}/vznést^{pf}*. Vzhledem k tomu, že valenční rámce mnohých z těchto sloves nejsou omezeny jen na CPHR a nominativního ACT, jako je tomu v případě sloves selektovaných jmény s významem událost (odd. 3.1.1), disponují jména označující abstraktní výsledek děje variabilnějšími možnostmi uplatnění svých sémantických participantů v povrchových pozicích slovesa²¹.

Srovnáme např. realizaci sémantických participantů jména *poučení* ve významu události v rámci verbonominálního predikátu *provést poučení* a téhož jména ve významu abstraktního výsledku děje, které se nachází např. v rámci verbonominálního predikátu *dát poučení* nebo *dostat poučení*. V obou případech je jméno *poučení* charakterizováno sémantickými participanty Teacher, Student a Fact, které po řadě korespondují s ACT, ADDR a PAT jména, viz valenční rámce jmen v (14a) a (14b). Dané významy jména se liší pouze povrchovým vyjádřením některých valenčních doplnění (instrumentálem u ACT jména ve významu události a formami ADDR), viz nominální konstrukce jména *poučení* ve významu události v (15a) a ve významu abstraktního výsledku děje v (15b).

Selektuje-li jméno *poučení* ve významu události kategoriální sloveso *provést*, sémanticky nesaturovaný ACT slovesa, viz valenční rámec slovesa (8b) výše, vstupuje do koreference se jmenným ACT; z této dvojice koreferujících doplnění se na povrchu uplatňuje slovesný ACT jako obligatorní doplnění slovesa (princip 2.1, odd. 3). Participant Teacher, ke kterému dvojice koreferujících Konatelů referuje, je tak vyjádřen ve verbonominální konstrukci daného predikátu jako subjekt, jak určuje nominativ pro ACT ve valenčním rámci slovesa, viz příklad (15c). Ostatní participanty jména – Student a Fact – jsou ve verbonominální konstrukci povrchově vyjádřeny jako adnominální atributy, jak stanoví morfematické formy pro ADDR a PAT rámec jména (14a), viz příklad (15c) a obr. 2a.

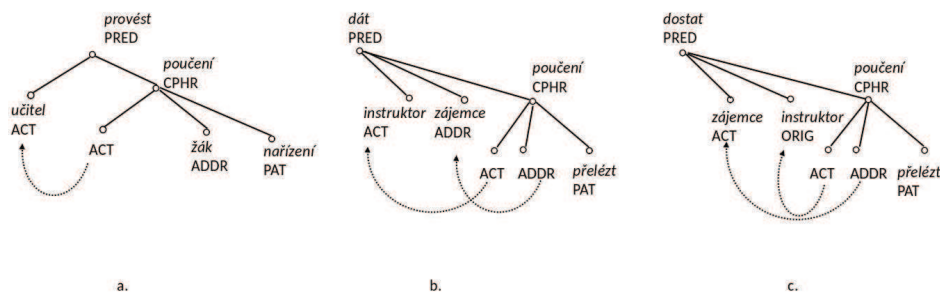
Verbální jméno *poučení* ve významu abstraktního výsledku děje selektuje např. kategoriální slovesa *dát* a *dostat*. Obě slovesa disponují ve valenčním rámci kromě nominativního ACT a akuzativního CPHR dalším valenčním doplněním: sloveso *dát* dativním ADDR, viz valenční rámec (14c), a sloveso *dostat* doplněním ORIG, vyjádřeným předložkovou skupinou *od/z+*genitiv, viz rámec (14d). V rámci verbonominálního

²¹ Při anotaci velkého množství verbonominálních predikátů, u nichž predikativní jméno obsazuje pozici přímého objektu, byla zjištěna koreference maximálně dvou párů valenčních doplnění jména a slovesa; z uvedeného zjištění vyplývá, že jako doplnění slovesa mohou být v rámci verbonominálních predikátů na povrchu uplatněny maximálně dva sémantické participanty jména (Kettnerová et al. 2018).

predikátu *dát poučení* koreferuje sémanticky nenaplněný ACT slovesa s ACT jména (stejně jako v případě predikátu *provést poučení*, viz výše) a navíc ADDR slovesa s ADDR jména; první dvojice odkazuje k participantu Teacher a druhá k participantu Student. Jelikož je jak ACT, tak ADDR kategoriálního slovesa obligatorní, vyjadřují se oba sémantické participanty v povrchověsyntaktických pozicích slovesa (princip 2.1, odd. 3), a to po řadě jako subjekt a nepřímý objekt, viz příklad (15d) a obr. 2b.

Ve verbonominálním predikátu *dostat poučení* dochází ke koreferenci ACT slovesa s ADDR jména (oba referují k participantu Student) a zároveň ke koreferenci ORIG slovesa a ACT jména (oba referují k participantu Teacher). Z první koreferující dvojice se na povrchu realizuje ACT slovesa, jelikož jde o obligatorní doplnění kategoriálního slovesa (princip 2.1, odd. 3). Participant Student je tak vyjádřen jako subjekt, jak určují formy pro ACT v rámci kategoriálního slovesa *dostat* (14d). Z druhé dvojice se vzhledem k tomu, že ORIG slovesa je fakultativním doplněním, může vyjádřit v povrchové struktuře buď tento ORIG, nebo ACT jména (princip 2.2, odd. 3). Participant Teacher, ke kterému daná dvojice koreferujících doplnění odkazuje, tak může být na povrchu vyjádřen buď jako nepřímý objekt, jak morfemické formy určují pro ORIG ve valenčním rámci slovesa (14d), nebo jako adnominální atribut ve formách předepsaných pro nominální ACT v rámci jména (14b), srov. příklad se slovesným ORIG v (15e), reprezentovaný na obr. 2c, a příklad se jmenným ACT v (15f).

- (14) a. *poučování^{impf}/poučení^{pf}* (událost): ACT_{2,7, pos, od+2} ADDR_{2, pos}
 PAT_{o+6, aby, at, zda, že, cont} (= (3b))
- b. *poučení* (abstraktní výsledek děje): ACT_{2, pos, od+2} ADDR_{3, pro+4}
 PAT_{o+6, inf, aby, at, zda, že, cont} (= (5))
- c. *dávat^{impf}/dát^{pf}*: ACT₁^{obl} ADDR₃^{obl} CPHR₄^{obl}
- d. *dostávat^{impf}/dostat^{pf}*: ACT₁^{obl} CPHR₄^{obl} ORIG_{od+2, z+2}^{opt}
- (15) a. poučení žáků_{ADDR-n-gen} o nařízeních_{PAT-n-o+loc} ve školním řádu učitelů_{ACT-n-instr}
- b. instruktorovo_{ACT-n-pos} poučení zájemci_{ADDR-n-dat}, jak má přelézt_{PAT-n-cont} zábradlí
- c. Proto ihned v pondělí po pátečním incidentu prý učitelé_{ACT-v-nom} ve všech třídách provedli poučení_{CPHR-v-acc} žáků_{ADDR-n-gen} o nařízeních_{PAT-n-o+loc} ve školním řádu. (SYN2013pub)
- d. Před skokem na pružném laně dá instruktor_{ACT-v-nom} zájemci_{ADDR-v-dat} poučení_{CPHR-v-acc}, jak má přelézt_{PAT-n-cont} zábradlí.
- e. Před skokem na pružném laně dostane zájemce_{ACT-v-nom} od instruktora_{ORIG-v-od+gen} poučení_{CPHR-v-acc}, jak má přelézt_{PAT-n-cont} zábradlí. (SYN2009pub)
- f. Před skokem na pružném laně dostane zájemce_{ACT-v-nom} instruktorovo_{ACT-n-pos} poučení, jak má_{PAT-n-cont} přelézt zábradlí.

Obrázek 2. Zjednodušené závislostní stromy vět (15c) (strom a. vlevo), (15d) (strom b. uprostřed) a (15e) (strom c. vpravo); koreference verbálních a nominálních valenčních doplňků je vyznačena šipkou směřující od povrchově nevyjádřeného valenčního doplňku k doplňku povrchově vyjádřenému

V případě, že verbální jména vyjadřující abstraktní výsledek děje selektují kategoriální sloveso, jehož valenční rámec je omezen na CPHR a nominativního ACT, např. *mít pochopení* v (17a), koreferuje sémanticky nenaplněný ACT slovesa s ACT jména, přičemž z koreferující dvojice je na povrchu v pozici subjektu vyjádřen verbální ACT jakožto obligatorní doplnění kategoriálního slovesa (princip 2.1, odd. 3). Případné další participanty jména se realizují na povrchu jako adnominální rozvití, přičemž při jejich vyjádření pozorujeme i nesystémové morfemické formy, typické pro verbální jména ve významu abstraktního výsledku děje (odd. 2.2), viz např. předložkovou skupinu *pro+akuzativ* vyjadřující PAT jména *pochopení* označujícího abstraktní výsledek děje v (16b) a (17a-b), která nemá oporu v rámci jeho základového slovesa *pochopit*^{pf} (16a).

(16) a. *pochopit*^{pf}: ACT₁^{obl} PAT_{4,zda,že,cont}^{obl}

b. *pochopení* (abstraktní výsledek děje): ACT_{2,pos,od+2} PAT_{pro+4}

(17) a. Někteří zaměstnavatelé_{ACT-v-nom} nemají pochopení_{CPHR-v-acc} pro matky_{PAT-n-pro+acc} s malými dětmi. (SYNv8)

b. Z těchto prožitků pak může pramenit také autorovo_{ACT-n-pos} pochopení pro jednání_{PAT-n-pro+acc} venkovanů (SYNv8)

3.1.3. Srovnání verbonominálních konstrukcí se jmény ve významu události a abstraktního výsledku děje v objektové pozici

Z uvedených pozorování vyplývá, že u verbonominálních predikátů s kategoriálním slovesem, jejichž jádro tvoří verbální jméno s významem události v objektové pozici, kategoriální slovesa umožňují v povrchové struktuře vyjádřit participant korespondující s ACT jména, typicky Agens v širokém slova smyslu, a to jako subjekt, zatímco případné další participanty jména se typicky na povrchu

realizují jako adnominální rozvití, vyjádřené systémovými formami (odd. 3.1.1). Kromě modifikace povahovodějových vlastností jména, které zde necháváme stranou, tak zapojení verbálního jména do verbonominálního predikátu umožňuje – v aktivní konstrukci – především zjednoznačení původce děje, které kvůli pádové homonymii nebývá v nominálních konstrukcích vždy možné. Např. zatímco v (18a) je přivlastňovacím adjektivem vyjádřen buď ACT jména *poučení* (Teacher), nebo jeho ADDR (Student), v konstrukci s verbonominálním predikátem dochází k jejich desambiguaci, srov. dvě možné parafráze nominální konstrukce (18a) konstrukcemi s verbonominálním predikátem (18b-c).

- (18) a. Petrovo_{ACT/ADDR-n-pos} poučení, jak poskytnout_{PAT-n-cont} první pomoc
 b. Petr_{ACT-v-nom} provedl poučení_{CPHR-v-acc} ostatních_{ADDR-n-gen'}
 jak poskytnout_{PAT-n-cont} první pomoc.
 c. Někdo_{ACT-v-nom} provedl poučení_{CPHR-v-acc} Petra_{ADDR-n-gen'}
 jak poskytnout_{PAT-n-cont} první pomoc.

U verbonominálních predikátů, v nichž má verbální jméno význam abstraktního výsledku děje, přináší zapojení jména do verbonominální struktury variabilnější možnosti uplatnění participantů jména na povrchu a kategoriální sloveso v nich může sloužit jako prostředek hierarchizace větné struktury, jelikož výběrem různých kategoriálních sloves lze často do prominentní povrchovésyntaktické pozice subjektu umístit jiný participant jména, a tím situaci označovanou jménem perspektivizovat vždy z pohledu jiného jejího účastníka, srov. příklady (15d) s (15e-f), uvedené výše v odd. 3.1.2, v nichž se v závislosti na kategoriálním slovese dostává do pozice subjektu buď Teacher (15d), nebo Student (15e-f). Participanty jména vyjádřené jako adnominální rozvití mohou mít v těchto případech vedle systémových forem i formy nesystémové, které nemají oporu v rámci základového slovesa daného jména.

3.2. Verbální jména v subjektové pozici

3.2.1. Význam události

Verbální jména s významem události obsazují pozici subjektu např. u kategoriálních sloves *konat se^{impf}*, *nastávat^{impf}/nastat^{pf}*, *probíhat^{impf}/proběhnout^{pf}* a *uskutečňovat se^{impf}/uskutečnit se^{pf}*.²² Verbonominální predikáty, v nichž verbální jméno

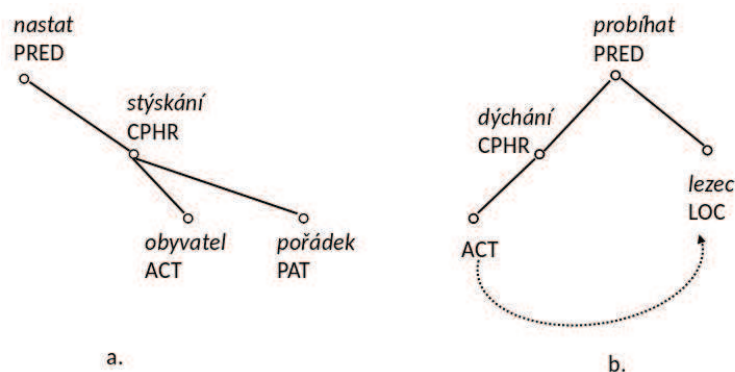
²² Souvýskyt těchto sloves s verbálními jmény byl ověřován v korpusu SYN2015 na základě dotazu [lemma="..."&tag="V.*"], na jehož výsledek byl uplatněn pozitivní filtr 0, +1 [tag="N...1.*"&lemma="*ní|tí"], vyhledávající v nejbližším pravém kontextu slovesa jméno končící na *-ní/-tí*. Výsledek byl podroben manuální analýze, která ukázala, že tato slovesa vykazují vysokou míru souvýskytu s predikativními jmény ve významu události: v nejvyšší míře u slovesa *probíhat* (97 %), v nejnižší míře u slovesa *konat se* (79 %). Srov. se slovesy se jménem v objektové pozici, odd. 3.1.1.

daného typu obsazuje pozici subjektu, danou kategoriálním slovesem, skýtají limitované možnosti vyjádření nominálních sémantických participantů v povrchovésyntaktických pozicích slovesa, jelikož valenční rámce těchto kategoriálních sloves jsou často omezeny na jedinou nominativní valenční pozici CPHR, která je rezervována pro verbální jméno, viz např. valenční rámec slovesa *nastat* v (19b). Verbální jméno po obsazení této valenční pozice může své participanty na povrchu realizovat pouze jako doplnění jména, tedy stejně jako ve své nominální struktuře. Např. verbální jméno *stýskání* (*si*) s významem události se vyznačuje dvěma sémantickými participanty *Experienter* a *Content*, které korespondují po řadě s ACT a PAT jména, viz valenční rámec jména v (19a). Selektuje-li toto jméno kategoriální sloveso *nastat*, obsazuje valenční pozici CPHR danou slovesem, a je tedy vyjádřeno v subjektu. Ve valenčním rámci slovesa nezbyvá žádné další doplnění, a oba sémantické participanty jména tak mohou být v povrchové struktuře verbonominálního predikátu *nastane stýskání* vyjádřeny jako adnominální atributy, srov. verbonominální konstrukci (20a), jejíž syntaktickou strukturu zachycuje obr. 3a, a nominální konstrukci s daným jménem (20b).

Jelikož možnost uplatnění některého ze sémantických participantů jména v některé z povrchovésyntaktických pozic kategoriálního slovesa patří k definičním vlastnostem verbonominálních predikátů (viz odd. 3), vzniká otázka, zda existují syntaktické rysy, které dosvědčují, že i u těchto verbonominálních predikátů dochází k interakci mezi valenčním rámcem jména a slovesa. Domníváme se, že tuto interakci dokládají případy, v nichž je sémantický participant korespondující s ACT jména vyjádřen jako volné doplnění místa LOC, které ač není součástí standardního valenčního rámce slovesa, náleží ke slovesu jako jeho fakultativní doplnění. Např. uplatní-li se verbální jméno *dýchání* s významem události v rámci verbonominálního predikátu *dýchání probíhá*, je možné jeho participant *Agent* korespondující s ACT jména, viz valenční rámec jména v (21a), povrchově strukturovat jako fakultativní LOC kategoriálního slovesa, tedy jako adverbiale místa (rámec slovesa v (21b) fakultativní volné doplnění v souladu s pravidly FGP nezachycuje); srov. verbonominální konstrukci (22a), zachycenou na obr. 3b, a nominální konstrukci (22b). Podobně viz též doklad verbonominálního predikátu *zpomalení nastalo* v příkladu (24a) s kategoriálním slovesem *nastat*, viz valenční rámec slovesa v (19b), a verbálním jménem *zpomalení*, viz valenční rámec (23); v této konstrukci je jako fakultativní LOC v pozici adverbiale na povrchu vyjádřen sémantický participant jména *Item*, odpovídající ve valenčním rámci jména *Konateli*; srov. též povrchovou realizaci tohoto participantu ve verbonominální konstrukci (24a) a v nominální konstrukci (24b)²³.

²³ Podobné syntaktické chování lze předpokládat i u verbonominálních predikátů, jejichž součástí je kategoriální sloveso, které neotvírá pozici subjektu, srov. např. *Kdy došlo k prozření*_{CPHR-v-k+dat} *u vás*_{LOC-v-u+gen} ? (SYNv4) a *Kdy došlo k vašemu*_{ACT-n-pos} *prozření*_{CPHR-v-k+dat} ?

- (19) a. *stýskání (si)*^{impf}: ACT_{2, pos} PAT_{po+6, že}
 b. *nastávat*^{impf}/*nastat*^{pf}: CPHR₁^{obl}
- (20) a. Časem tedy nastane stýskání_{CPHR-v-nom} [obyvatel]_{ACT-n-gen} po větším pořádku_{PAT-n-po+loc} (obměněný SYN2015)
 b. lze pozorovat stýskání obyvatel_{ACT-n-gen} po větším pořádku_{PAT-n-po+loc}
- (21) a. *dýchání*^{impf}: ACT_{2, pos} PAT₂
 b. *probíhat*^{impf}/*proběhnout*^{pf}: CPHR₁^{obl}
- (22) a. Rovněž dýchání_{CPHR-v-nom} probíhá u lezců_{LOC-v-u+gen} originálním způsobem_{ACT-n-gen} (SYN2005)
 b. studuje dýchání lezců_{ACT-n-gen}
- (23) *zpomalování (se)*^{impf}/*zpomalení (se)*^{pf}: ACT_{2, pos} PAT_{na+4} ORIG_{z+2}
- (24) a. Prudké zpomalení_{CPHR-v-nom} nastalo u růstu_{LOC-v-u+gen} spotřebitelských výdajů_{ACT-n-gen} (SYNv8)
 b. přednáška o zpomalení růstu_{ACT-n-gen} spotřebitelských cen

Obrázek 3. Zjednodušené závislostní stromy vět (20a) (strom a. vlevo) a (22a) (strom b. vpravo); koreference verbálních a nominálních valenčních doplňků je vyznačena šipkou směřující od povrchově nevyjádřeného valenčního doplňku k doplňku povrchově vyjádřenému

3.2.2. Význam abstraktního výsledku děje

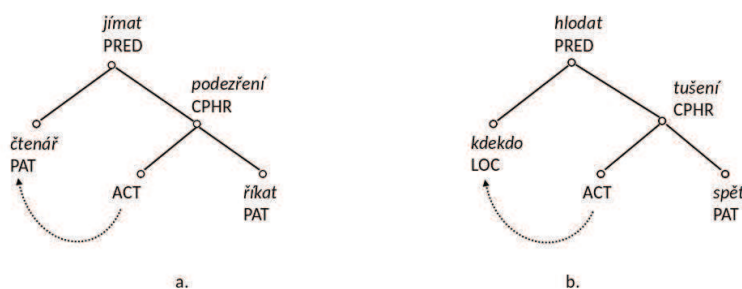
Verbální jména s významem abstraktního výsledku děje selektují kategoriální slovesa, která mohou mít ve svém valenčním rámci kromě valenční pozice vyhrazené pro jméno v nominativu i další valenční pozici (např. *hlodat*^{impf}, *jímat*^{impf}/*jmout*^{pf}, *lomcovat*^{impf}, *obcházet*^{impf}/*obejít*^{pf}, *opanovat*^{pf}, *ovládat*^{impf}/*ovládnout*^{pf}, *popadat*^{impf}/*popadnout*^{pf}, *postihovat*^{impf}/*postihnout*^{pf}, *přiházet se*^{impf}/*přihodit se*^{pf},

vyjíždět^{impf}/vjet^{pf}, zmocňovat se^{impf}/zmocnit se^{pf}). Tyto valenční pozice jako sémanticky nesaturovaná doplnění slovesa vstupují v rámci verbonominálních predikátů do koreference s valenčními doplněními jména, typicky se jmenným ACT, skrz něhož získávají sémantickou specifikaci. Často jde o PAT slovesa, vyjádřený v pozici přímého objektu, viz valenční rámec slovesa *jímat* v (25b), nebo v pozici nepřímého objektu, viz valenční rámec slovesa *lomcovat* v (27b) a *přihodit se* v (29b), příp. se jedná o volné doplnění, realizované v pozici adverbiale, viz např. doplnění místa LOC ve valenčním rámci slovesa *hlodat* v (31b). Je-li dané slovesné doplnění obligatorní, vyjadřuje se na povrchu příslušný sémantický participant jména, ke kterému dvojice koreferujících doplnění odkazuje, jako rozvití slovesa (princip 2.1, odd. 3), viz PAT sloves *jímat* a *lomcovat* v příkladech (26a) a (28a) a LOC slovesa *hlodat* v příkladu (32a), viz též obr. 4, reprezentující zjednodušené závislostní stromy vět (26a) a (32a). Pokud je dané doplnění slovesa fakultativní, viz PAT v rámci slovesa *přihodit se* (29b), je možné daný participant povrchově vyjádřit buď jako rozvití slovesa (30a), nebo jako rozvití jména (30b) (princip 2.2, odd. 3); srov. též uvedené verbonominální konstrukce a nominální struktury v příkladech (26b), (28b), (30c) a (32b), k nim viz též valenční rámce jmen (25a), (27a), (29a) a (31a).

- (25) a. *podezření*: ACT_{2, pos} PAT_{2, na+4, o+6, zda, že, cont}
 b. *jímat^{impf}/jmout^{pf}*: CPHR_{1 obl} PAT_{4 obl}
- (26) a. Čtenáře_{PAT-v-acc} jíma intenzivní podezření_{CPHR-v-nom}, že Kosík říká_{PAT-n-že} vlastně stále totéž. (SYN2000)
 b. čtenářovo_{ACT-n-pos} intenzivní podezření, že Kosík říká_{PAT-n-že} vlastně stále totéž, je pochopitelné
- (27) a. *rozčilení*: ACT_{2, pos} PAT_{na+4, nad+7, z+2, že, cont}
 b. *lomcovat^{impf}*: CPHR_{1 obl} PAT_{7, s+7 obl}
- (28) a. ČVK a Slavia vybojovaly nádherný boj, při němž rozčilení_{CPHR-v-nom} lomcovalo zástupy_{PAT-v-instr} obecnstva. (SYNv4)
 b. vnímal rozčilení zástupů_{ACT-n-gen} obecnstva
- (29) a. *zranění²⁴*: ACT_{2, pos}
 b. *přiházet se^{impf}/přihodit se^{pf}*: CPHR_{1 obl} PAT_{3 opt}
- (30) a. Zranění_{CPHR-v-nom} se hokejistovi_{PAT-v-dat} přihodilo na stroji k posilování nohou. (SYN2006pub)
 b. Hokejistovo_{ACT-n-pos} zranění_{CPHR-v-nom} se přihodilo na stroji k posilování nohou.
 c. hokejistovo_{ACT-n-pos} zranění není vážné

²⁴ Jde o význam jména *zranění*, jehož základovým protějškem je sloveso *zranit se*.

- (31) a. *tušení*: ACT_{2,pos} PAT_{2,že,cont}
 b. *hlodat*^{impf}: CPHR₁ LOC^{obl}
- (32) a. Přitom v kdekdo_{LOC-v-v+loc} dávno *hlodá* zlé *tušení*_{CPHR-v-nom}, že česká společnost a její ekonomika *spěje*_{PAT-n-že} k maléru. (SYN2000)
 b. nepřekvapovalo ho zlé *tušení* kdekoho_{ACT-n-pos}, že česká společnost a její ekonomika *spěje*_{PAT-n-že} k maléru

Obrázek 4. Zjednodušené závislostní stromy vět (26a) (strom a. vlevo) a (32a) (strom b. vpravo); koreference verbálních a nominálních valenčních doplňků je vyznačena šipkou směřující od povrchově nevyjádřeného valenčního doplňku k doplňku povrchově vyjádřenému

4. Závěr

V příspěvku jsme porovnávaly valenční strukturu verbálních jmen ve významu události a abstraktního výsledku děje v nominálních a verbonominálních konstrukcích. Poukázaly jsme na skutečnost, že verbální jména daných dvou typů se z hlediska jejich uplatnění v těchto konstrukcích chovají odlišným způsobem: v obou případech se liší především v možnostech povrchové realizace svých doplňků. Povrchové vyjádření valenčních doplňků verbálních jmen ve významu události v nominálních strukturách lze odvodit z valenčních rámců jejich základových sloves. Ve verbonominálních konstrukcích se pak na povrchu jako rozvíť slovesa systematicky uplatňuje jmenný participant s rolí Agens (v širokém slova smyslu), který odpovídá jmennému ACT, zatímco další případné participanty se typicky vyjadřují jako adnominální rozvíť. V případě verbálních jmen s významem abstraktního výsledku děje zjišťujeme, že některé formy, určující povrchové vyjádření valenčních doplňků v nominálních konstrukcích, nelze odvodit z rámce jejich základových sloves. Ve verbonominálních konstrukcích pak verbální jména daného typu mohou často – kromě participantu korespondujícího se jmenným ACT – vyjádřit na povrchu jako rozvíť slovesa i další sémantické participanty a výběr různých kategoriálních sloves jim často umožňuje perspektivizovat označovanou situaci pokaždé z hlediska jiného participantu.

Bibliografie

- Alonso Ramos, M. (2007). Towards the Synthesis of Support Verbs Constructions. In: L. Wanner (ed.), *Selected Lexical and Grammatical Issues in the Meaning Text Theory* (97–137). Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Apresjan, J. (2009). The Theory of Lexical Functions: An Update. In: D. Beck et al. (eds.), *Proceedings of the fourth international conference on Meaning-Text Theory* (1–14). Montreal: OLST.
- Bosque, I. (2001). On the Weight of Light Predicates. In: J. Herschensohn et al. (eds.), *Features and Interfaces in Romance: Essays in Honor of Heles Contreras* (23–38). Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Butt, M. (2010). The Light Verb Jungle: Still Hacking Away. In: M. Amberber et al. (eds.), *Complex Predicates: Cross-linguistic Perspectives on Event Structure* (48–78). New York: Cambridge University Press.
- Cattell, R. (1984). *Composite Predicates in English*. Sydney–New York–London: Academic Press.
- Čermák, F. (2011). *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum.
- Daneš, F. et al. (eds.). (1987). *Mluvnice češtiny 3, Skladba*. Praha: Academia.
- Dvořák, V. (2016). Verbální substantivum. In: P. Karlík et al. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny (1948–1953)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Grimshaw, J., Mester, A. (1988). Light Verbs and θ -Marking, *Linguistic Inquiry*, 19, 205–232.
- Gross, M. (1981). Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique, *Langages*, 63, 7–52.
- Jespersen, O. (1965). *A Modern English Grammar on Historical Principles, Part VI, Morphology*. London: Allen and Unwin.
- Jezek, E. (2011). Verbes supports et composition sémantique, *Cahiers de Lexicologie*, 98, 29–43.
- Karlík, P. (2019). Škála nominalizací. In: P. Malčík, P. Karlík (eds.), *Svět podle Grepla* (91–110). Brno: Host.
- Kettnerová, V. et al. (2018). Enriching VALLEX with Light Verbs: From Theory to Data and Back Again, *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 111, 29–56.
- Kolářová, V. et al. (2020). *Nom Vallex I. Valenční slovník substantiv*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- Křen, M. et al. (2019). *Korpus SYN, verze 8 z 12.12.2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. <http://www.korpus.cz/>.
- Lopatková, M. et al. (2016). *Valenční slovník českých sloves VALLEX*. Praha: Karolinum.
- Macháčková, E. (1979). *Analytické konstrukce typu sloves + abstraktní substantivum (Analytické vyjadřování predikátů)* (nepublikovaná disertační práce). Praha: ÚJČ ČSAV.
- Macháčková, E. (1983). Analytické predikáty. Substantivní názvy dějů a statických situací ve spojení s funkčními slovesy, *Jazykovědné aktuality*, 10, 122–176.

- Panevová, J. (1980). *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha: Academia.
- Panevová, J. (2002). K valenci substantiv (s ohledem na jejich derivaci), *Zborník Matice srpske za slavistiku*, 29–36.
- Panevová, J. et al. (2014). *Mluvnice současné češtiny 2, Syntax na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- Radimský, J. (2010). *Verbonominální predikát s kategoriálním slovesem*. Praha: Karolinum.
- Radimský, J. (2017). Analytický predikát s kategoriálním slovesem. In: P. Karlík et al. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. <https://www.czechency.org/slovník/ANALYTICK%C3%9D%20PREDIK%C3%81T%20S%20KATEGORI%C3%81LN%C3%8DM%20SLOVESEM>
- Urešová, Z. (2019). *SynSemClass 1.0*. Praha: Institute of Formal and Applied Linguistics, LINDAT/CLARIN Research Infrastructure 2019. <https://ufal.mff.cuni.cz/synsemclass>
- Veselovská, L. (2001). K analýze českých deverbálních substantiv. In: Z. Hladká, P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzálie a specifika 3* (11–27). Brno: Vydavatelství MU.

ABSTRAKT: Česká verbální jména (zakončená sufixy *-ní/-tí*) označující událost (např. *poučení* jako proces) nebo abstraktní výsledek děje (např. *poučení* jako předaná informace) se z hlediska valence liší především tím, jak v povrchové struktuře vyjadřují svá valenční doplnění. V nominálních konstrukcích je povrchové vyjádření valenčních doplnění verbálních jmen označujících událost odvoditelné z valenční struktury jejich základových sloves. Oproti tomu verbální substantiva označující abstraktní výsledek děje užívají k povrchovému vyjádření svých valenčních doplnění vedle systémových morfematických forem i formy nesystémové. Ve verbonominálních konstrukcích, v nichž je syntaktickým centrem kategoriální sloveso, verbální jména označující událost systematicky uplatňují na povrchu jako subjekt slovesa participant Agens (v širokém slova smyslu). Oproti tomu verbální jména označující abstraktní výsledek děje mohou často na povrchu jako rozvití slovesa vyjádřit i své další sémantické participanty a výběr různých kategoriálních sloves jim často umožňuje perspektivizovat označovanou situaci pokaždé z hlediska jiného participantu.

WALENCJA CZESKICH RZECZOWNIKÓW ODCZASOWNIKOWYCH
W KONSTRUKCJACH NOMINALNYCH I W WERBO-NOMINALNYCH
PREDYKATACH Z CZASOWNIKIEM KATEGORIALNYM

ABSTRAKT: Czeskie rzeczowniki odczasownikowe (kończące się na przyrostek *-ní/-tí*) oznaczające zdarzenie (np. *poučení* jako proces) lub abstrakcyjny rezultat akcji

(np. *poučení* jako przekazana informacja) różnią się z punktu widzenia walencji głównie tym, jak wyrażają swoje dopełnienia walencyjne w strukturze powierzchniowej. W konstrukcjach nominalnych wyraz powierzchniowy dopełnień walencyjnych rzeczowników odczasownikowych oznaczających zdarzenie można wyprowadzić ze struktury walencyjnej ich bazowych czasowników. Natomiast rzeczowniki odczasownikowe oznaczające abstrakcyjny rezultat akcji po to, aby powierzchnie wyrazić swoje dopełnienia walencyjne, używają oprócz systemowych form morfematycznych również formy niesystemowe. W konstrukcjach werbo-nominalnych, w których centrum syntaktycznym jest czasownik kategorialny, rzeczowniki odsłowne oznaczające zdarzenie systematycznie wymagają na powierzchni jako partycypanta czasownika Agensa (w szerokim znaczeniu). Z kolei rzeczowniki odczasownikowe oznaczające abstrakcyjny rezultat akcji często mogą na powierzchni wyrażać innych uczestników semantycznych jako uzupełnienie czasownika, a wybór różnych czasowników kategorialnych często pozwala im za każdym razem spojrzeć na wskazaną sytuację z punktu widzenia innego uczestnika.